

บทที่ 2 มอญในประเทศไทย

1 ชนชาติมอญ

มอญ เป็นชนชาติที่เก่าแก่ชาติหนึ่งและเคยมีอารยธรรมที่รุ่งเรืองอยู่ในดินแดนแหลมอินโดจีน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าอารยธรรมมอญเริ่มต้นมาตั้งแต่ 241 ปีก่อนพุทธศักราช โดยในระยะแรกชาวมอญได้เคยอาศัยอยู่ในประเทศอินเดีย แถบแคว้นโอริสสะ (อุสสะ) และทางใต้ของอินเดียเรื่อยมาจนถึงแคว้นมณีปุระ ต่อมามอญได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เมืองสะเทิม (Thaton) หรือสุธรรมวดี อยู่บริเวณปากอ่าวมะตะมะและกระจายตัวอยู่ตามเมืองใกล้เคียง เช่น ทวันเท (Twante) ทะละ (Dala) และหงสาวดี (Pegu) ซึ่งต่างเป็นอิสระต่อกัน และจากการที่เมืองสะเทิมมีการติดต่อค้าขายกับอินเดียซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณของโลก ทำให้กลายเป็นสะพานที่ทอดให้วัฒนธรรมอินเดียเข้าสู่ประเทศต่างๆ ในอินโดจีนได้อย่างรวดเร็ว เกิดการเรียนรู้สั่งสมอารยธรรมต่างๆ จนทำให้อาณาจักรมอญที่สะเทิมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดยิ่งกว่าอาณาจักรใดๆ ในบริเวณใกล้เคียง โดยเฉพาะด้านการค้า วัฒนธรรม และศาสนา¹ แต่มีจุดอ่อนอย่างมากในด้านการทหาร ทำให้ถูกรุกรานจากอาณาจักรพุกามของพม่าที่มีความเจริญเติบโตทางเหนือแถบลุ่มน้ำอิรวดี และตกเป็นเบี้ยล่างของพม่าในปี พ.ศ. 1600 และรบ ติดพันกันตลอดเวลา จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 มอญก็พยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่ออิสรภาพอยู่เสมอ ตลอดช่วงเวลายาวนานนั้นปรากฏว่ามอญสามารถปลดแอกจากพม่าและตั้งอาณาจักรมอญได้ 2 ครั้ง ครั้งสำคัญคือการที่มะกะโทยึดเมืองมะตะมะคืนจากพม่า และสถาปนาราชวงศ์ชานตะเลง (Shan - Talaing) ขึ้นใน พ.ศ. 1830 พร้อมทั้งขึ้นครองราชย์ ณ เมืองมะตะมะ ทรงพระนามว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว ปกครองสืบเนื่องมาถึงสมัยพญาอู² พ.ศ. 1912 เมื่อพระเจ้าอู่ทองแห่งกรุงศรีอยุธยาเข้าตีหัวเมืองมอญอันได้แก่

¹สุภา โอเจริญ, มอญในเมืองไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), 17.

²พลต สุริยกุล ณ อยุธยา, เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญ กรณีศึกษาหมู่บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 2.

ตะนาวศรี เมาะลำเลิง และเมาะตะมะ ทำให้ต้องย้ายเมืองหลวงจากเมาะตะมะมาอยู่ที่หงสาวดีตั้งแต่นั้นมา

กระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าธรรมเจดีย์ของอาณาจักรมอญ ที่ต่างอ่อนกำลังจากการสู้รบรอบด้านด้วยกันทั้งสองฝ่าย รวมทั้งพระเจ้าติโลกราชแห่งนครเชียงใหม่ (ซึ่งเป็นอริต่อกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยเดียวกัน) ต่างเปลี่ยนพระราชโบายจากการสู้รบมาเป็นทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีความร่วมมือและมิตรไมตรีต่อกันในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางศาสนา ทั้งการออกผนวช การชำระสมณวงศ์ของมอญ และการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของพระเจ้าติโลกราช ณ วัดเจ็ดยอด (วัดโพธารามวรวิหาร) จังหวัดเชียงใหม่ อาณาจักรมอญที่กรุงหงสาวดีสามารถตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ได้จนถึง พ.ศ. 2369³ ก็ตกเป็นของพม่าและสูญเสียอาณาจักรมอญตั้งแต่นั้นมา

จากการที่มีการสู้รบตลอดช่วงเวลาของอาณาจักรมอญ ทั้งรบกับพม่า รบกับกรุงศรีอยุธยา ไทยใหญ่ และยังมี การสู้รบกันเองในหัวเมืองมอญด้วยกัน เพราะมอญไม่เคยมีการรวมอาณาจักรเป็นหนึ่งเดียว ดังนั้นคนมอญจึงต้องผจญกับการอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ตลอดเวลา อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นที่พึ่งในการอพยพของคนมอญหลายครั้งหลายคราอย่างต่อเนื่องและหลายวัตถุประสงค์⁴ ทั้งจากการดิ้นรนหาพื้นที่ที่สงบร่มเย็นและอุดมสมบูรณ์กว่า การกวาดต้อนมาเมื่อรบแพ้กรุงศรีอยุธยา หลบหนีพม่า และการอพยพตามครอบครัวพี่น้องที่อพยพเข้ามาอยู่ก่อนหน้าแล้ว คือเป็นการอพยพเข้ามาอย่างสมัครใจเช่นเดียวกับชาวจีน ไทพ่นทะเลที่อพยพเข้ามาหากินและตั้งรกรากอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแต่สาเหตุส่วนใหญ่คือความกดดันและความบีบคั้นทางการเมืองระหว่างมอญกับพม่ามากกว่าการโยกย้ายเนื่องจากปัญหาที่ทำกิน ทั้งนี้เพราะภูมิประเทศของรัฐมอญส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร มีผลผลิตที่ดีและยังมีทำเลที่สามารถติดต่อการค้าขายทางทะเลกับประเทศข้างเคียงไปจนถึงอินเดียได้สะดวกอีกด้วย เมื่อชนชาติมอญเผชิญปัญหากับความบีบคั้นทางร่างกายและจิตใจจากการกดขี่ของพมามากขึ้นและบ่อยขึ้น ทำให้จำเป็นต้องอพยพเข้าสู่พื้นที่ข้างเคียงซึ่งจะเห็นได้ว่าประเทศไทยเป็นแหล่งที่เหมาะสมต่อการอพยพมากที่สุด เนื่องจากมีพื้นที่ชายแดนต่อกันเป็นพื้นที่ยาว และมีเส้นทางสะดวกที่เข้ามาได้หลายทาง โดยเฉพาะเส้นทางด่านแม่ละเมา และด่านเจดีย์สามองค์ และมีเส้นทางย่อยอื่นๆ เช่น ทางจังหวัดอุทัยธานี และเชียงใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้มีเส้นทางอพยพที่คล่องตัวแล้ว ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยและมอญ

³สุภา โอเจริญ, มอญในเมืองไทย, 17.

⁴อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นไทย - มอญ (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543), 11.

มีความคล้ายคลึงกันมาก โดยเฉพาะความเชื่อและศาสนา ทำให้คนมอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยแทบไม่ต้องปรับตัวกับสภาพความเป็นอยู่เลย นอกจากภาษาพูดเท่านั้นซึ่งปรับได้ไม่ยากนัก เพียงช่วงเวลาอันสั้นก็สามารถติดต่อสื่อสารและอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมกลมกลืน และสาเหตุสำคัญอีกประการคือคนไทยไม่ตั้งข้อรังเกียจคนมอญที่อพยพโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในประเทศไทย และมักใช้นโยบายประนีประนอมโดยการแต่งตั้งให้เจ้าเมืองมอญเป็นผู้ดูแลหัวเมืองมอญด้วยกัน⁵

ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมาจากหลายหัวเมือง⁶ เช่น หงสาวดี เมาะลำเลิง แคลง เริง และเมาะตะมะ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่มาจากเมืองเมาะตะมะซึ่งอยู่ติดชายแดนไทยและอพยพเข้ามาสู่ไทยได้ง่ายและหลายทาง จากเอกสารของโรเบิร์ต ฮอลิเคย์ ผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชาวมอญได้อธิบายไว้ถึงการเตรียมพร้อมเรื่องการอพยพของชาวมอญเกี่ยวกับเสบียงอาหาร ซึ่งพ้องกับที่พิณทัต ปลัดสิงห์ เล่าเรื่องชีวิตและความเตรียมพร้อมของบรรพบุรุษของตนในหนังสือ “คนมอญ” ซึ่งเป็นชาวมอญรุ่นใหม่ที่อพยพมาจากหัวเมืองมอญ ถึงความพร้อมในการอพยพมาและยังมีความตั้งใจในการอพยพกลับไปอีกด้วย

2 การอพยพของชาวมอญสู่ประเทศไทย

การอพยพของชาวมอญสู่ประเทศไทยตามที่ได้เสนอรายละเอียดไปแล้ว พบว่ามีมาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกที่เกิดอยู่ในการปกครองของพม่า เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และล่าสุดในสมัยที่พม่าได้ปลดแอกจากอังกฤษ หลังจากตกอยู่ในสภาพของอาณานิคมของอังกฤษกว่า 50 ปี ซึ่งตามสนธิสัญญาระหว่างพม่ากับมอญเคยมีข้อตกลงไว้ว่า หลังจากได้รับอิสรภาพแล้วต่างคนต่างปกครองตนเอง⁷ แต่พม่าไม่ทำตามสัญญา กลับจำกัดเขตที่อยู่ของชนชาติมอญให้อยู่เฉพาะแต่ในรัฐมอญซึ่งมีพื้นที่เพียง 100 ตารางไมล์ เริ่มจากแม่น้ำสะโตงมาถึงเมืองเย ซึ่งน้อยกว่าพื้นที่ของแผ่นดินเดิมก่อนถูกพม่ายึดครองหลายร้อยเท่า

⁵สุภา โอเจริญ, มอญในเมืองไทย, 46.

⁶อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นไทย - มอญ, 12.

⁷พิณทัต ปลัดสิงห์, คนมอญ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : คำนสุทธาการพิมพ์, 2530), 172.

3 ถิ่นฐานของชาวมอญที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย

3.1 การอพยพในสมัยกรุงศรีอยุธยา ถิ่นฐานของชาวมอญที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการอพยพครั้งใหญ่ถึง 5 ครั้งด้วยกันนั้นหากเป็นชาวบ้านทั่วไปส่วนใหญ่พระมหากษัตริย์ไทยทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่อยู่แถบชานพระนคร⁸ เช่นบริเวณบ้านใหม่ มะขามหย่อง บางลี่ บางขาม ปากน้ำประสบ บ้านบางเพลิง บ้านไร่ บ้านฝ้าย ส่วนครอบครัวของแม่ทัพนายกองที่เข้าสวามิภักดิ์ เช่นพระยาเกียรติ พระยาราม ซึ่งอพยพเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112 - 2133) ทรงโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่ตำบลบ้านขมิ้นใกล้วัดขุนแสน ปัจจุบันเป็นบริเวณย่านการค้าขายต่อเนื่องไปถึงตลาดหัวรอ ครอบครัวของมหาเศรษฐีเมือง โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่ตำบลหัวแหลม

สำหรับการอพยพครั้งที่ 2 ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133 - 2148) ในปี พ.ศ. 2138 เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปตีหงสาวดี แต่ต้องเสด็จยกทัพกลับเพราะได้ข่าวว่าพระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ และพระเจ้าตองอูจะยกทัพมาช่วยหงสาวดี แต่ระหว่างยกทัพกลับได้กวาดต้อนครอบครัวมอญในหัวเมืองหงสาวดีมาเป็นเชลยเป็นจำนวนมาก เพื่อตัดทอนกำลังข้าศึก และการอพยพครั้งที่ 3 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - 2198) นั้น ไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดว่าโปรดเกล้าฯ ให้มอญอพยพตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ใด แต่คาดว่าจะเป็นละแวกชานพระนคร เช่นเดียวกับในรัชสมัยสมเด็จพระธรรมราชา

ครั้นต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) มีมอญอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากทั้งที่อพยพจากการสู้รบและสมัครใจเข้าสวามิภักดิ์ ทรงโปรดฯ ให้ครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาครั้งนี้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคกปลายเขตกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องกับปทุมธานี บางส่วน และแถววัดทองปู้และคลองคูจามชานพระนครเป็นบางส่วน¹⁰ แต่กลุ่มที่อพยพมาอยู่ในละแวกนี้ปัจจุบันจะเห็นหลักฐานว่าเคยเป็นชุมชนมอญเดิมปรากฏมีตำบลบ้านมอญหมู่ 1 - 4 อยู่แต่ตามข้อเท็จจริง ชุมชนมอญในหมู่บ้านมอญละแวกนี้ได้ย้ายถิ่นฐานไปอีกครั้งหนึ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ไปอยู่ละแวกสามโคกปทุมธานี¹¹

⁸สุภา โอเจริญ, มอญในเมืองไทย, 54.

⁹ประยูร สิทธิพันธ์, ต้นตระกูลขุนนางไทย (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), 62.

¹⁰สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), 242.

¹¹อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นไทย - มอญ, 13.

คนมอญกลุ่มสุดท้ายที่อพยพเข้าสู่ไทยในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301) อันเนื่องมาจากเมื่อสิ้นราชวงศ์ตองอูของพม่า พม่าก็มีนโยบายปกครองมอญอย่างคดขี่และปราบปรามมอญ ทำให้มีการสู้รบกับพม่าบ่อยครั้งซึ่งบางครั้งเมื่อพม่าปราบมอญลงได้ ชาวมอญก็พากันอพยพหนีเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศก็ทรงโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ชานพระนคร แถวบ้านโพธิ์สามต้น

3.2 การอพยพในสมัยกรุงธนบุรี ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี เนื่องจากการที่พระเจ้ามังระ (Hsinbyushin : 2306 - 2319) วางแผนจะตีกรุงธนบุรี จึงได้เกณฑ์ชาวมอญตามหัวเมืองต่างๆ มาเตรียมการตั้งขุ้ฉาง และทำทาง แต่พวกไพร่มอญส่วนใหญ่ไม่ต้องการอยู่ใต้อาณัติของพม่า และยังมีไพร่พลมอญอีกกลุ่มหนึ่งรวบรวมกำลังเป็นกบฏต่อต้านพม่า แต่เนื่องจากมอญไม่ชำนาญการรบจึงเพียงพลั้งต่อกองทัพพม่าและได้อพยพเข้ามาพึ่งไทย โดยกลุ่มแรกอพยพเข้ามาทางเมืองตาก ด้านแม่ละเมา เข้าสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2317) ส่วนอีกกลุ่มอพยพเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ ครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามานี้ ทรงโปรดฯ ให้ตั้งถิ่นฐานที่บ้านปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และสาม โลก แขวงเมืองปทุมธานี สมทบกับกลุ่มที่อพยพมาตั้งแต่วางอยู่ชานตอนปลาย แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าในพื้นที่จังหวัดภาคกลางตอนบนและภาคเหนือตอนล่างหลายจังหวัด อาทิเช่น ตาก นครสวรรค์ ลำปาง ลำพูน ยังปรากฏชุมชนมอญหลงเหลืออยู่ซึ่งตามรูปการณ์แล้วน่าจะเป็นกลุ่มที่อพยพมาในสมัยกรุงธนบุรีเป็นส่วนใหญ่¹²

3.3 การอพยพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การอพยพครั้งใหญ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้าปะดุงของพม่า (พ.ศ. 2325 - 2362) พม่าได้เกณฑ์แรงงานคนทั้งในเมืองพม่า รามัญ รวมทั้งประเทศราชต่างๆ ให้ไปสร้างพระมหาธาตุที่เมืองเมกุน ทำให้ผู้คนไม่มีเวลาทำมาหากิน อีกทั้งพม่าที่ได้รับแต่งตั้งไปปกครองเมืองเมาะตะมะก็ข่มเหง เบียดเบียนชาวมอญ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2358 ชาวมอญได้พร้อมใจเป็นกบฏที่เมืองเมาะตะมะ¹³ พากันอพยพเข้ามายังประเทศไทย กลุ่มครอบครัวที่อพยพเข้ามาในครั้งนี้เข้ามาหลายทาง เช่น ทางด้านแม่ละเมา จังหวัดตาก ทางเมืองอุทัยธานี และเข้าทางด้านเจดีย์สามองค์ แขวงเมืองกาญจนบุรี มอญกลุ่มใหญ่ที่อพยพมาครั้งนี้ทรงโปรดฯ ให้ไปตั้งภูมิลำเนาในเขตเมืองปทุมธานี นนทบุรี และเมืองนครเขื่อนขันธ์ หลังการอพยพในครั้งนี้แล้ว ในช่วงต้นรัชสมัยของ

¹² อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นไทย - มอญ, 13.

¹³ พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา, เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญ กรณีศึกษาหมู่บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสาม โลก จังหวัดปทุมธานี, 39.

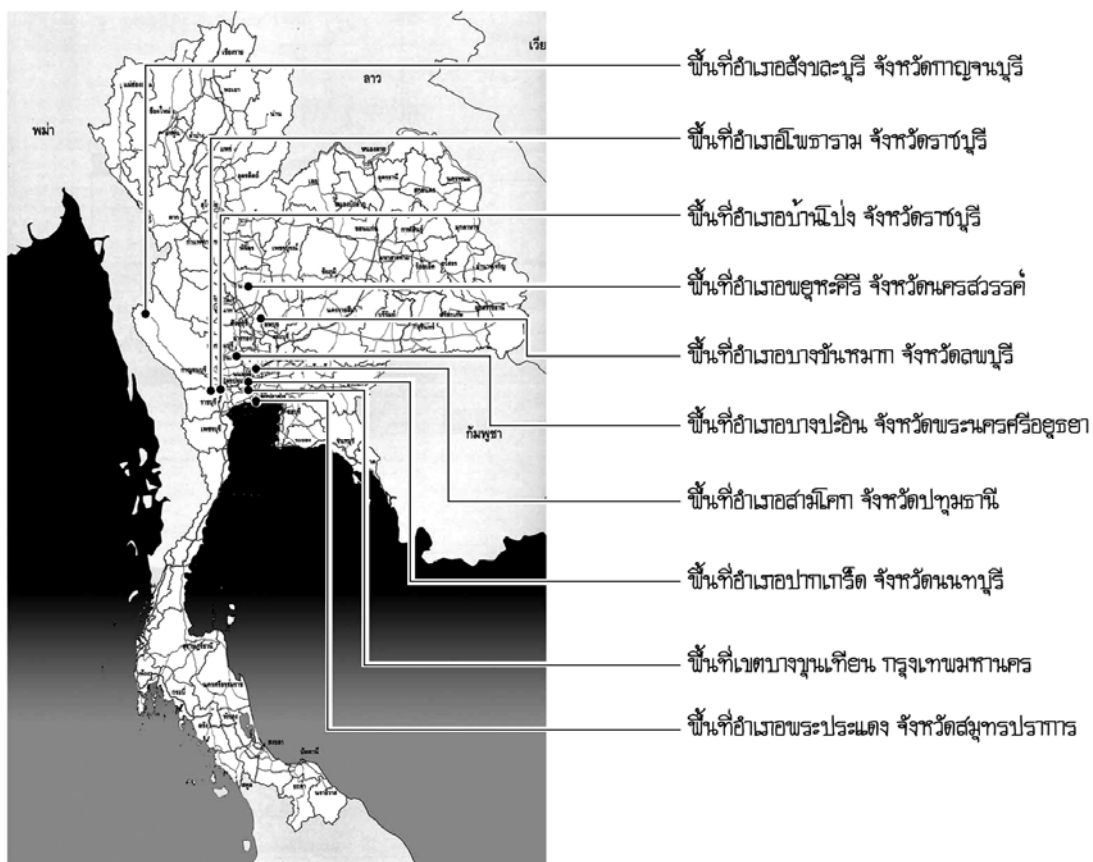
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีการอพยพของชาวมอญเข้ามาอีกระลอกหนึ่งซึ่งทรงโปรดฯ ให้ไปอยู่ที่บริเวณนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งเป็นชุมชนชาวมอญที่อพยพมาอยู่ล่วงหน้าแล้ว

3.4 การอพยพในสมัยพม่าปลดแอกจากอังกฤษ ช่วงเวลาที่พม่าหลุดพ้นจากการปกครองของอังกฤษ ใน พ.ศ. 2491 ชนชาติมอญคาดหวังว่าจะได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระเช่นเดียวกับที่พม่าได้รับจากอังกฤษ แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองที่ระส่ำระสายของพม่าเองกับนโยบายชนกลุ่มหลายกลุ่มของพม่า ทำให้พม่าไม่ยอมปลดปล่อยให้มอญเป็นอิสระอันเป็นสาเหตุให้เกิดขบวนการกู้ชาติมอญ ยึดครองพื้นที่อยู่บริเวณทุ่งก้างยาง ซึ่งอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างชายแดนไทยและพม่าในบริเวณต่อเนื่องกับด่านเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นขบวนการนอกกฎหมายของพม่า จำเป็นที่รัฐบาลต้องปราบปราม ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ครอบครัวมอญในพื้นที่ล่อแหลมต่อการปราบปราม อพยพเข้ามาในไทยเพิ่มอีก แต่กลุ่มชาวมอญที่อพยพมาด้วยเหตุผลดังกล่าวตั้งแต่ พ.ศ. 2491 นั้น ทางรัฐบาลไทยพยายามผลักดันให้ออกไปนอกประเทศเพราะไม่ต้องการบาดหมางกับพม่า แต่อย่างไรก็ตามด้วยเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม ไทยจำเป็นต้องรับกลุ่มชาวมอญพลัดถิ่นดังกล่าวให้อยู่ในประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันจำกัดเขตอยู่ในหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี และยังถือว่าเป็นกลุ่มมอญพลัดถิ่นที่ไม่ได้สัญชาติไทย

4 การกระจายตัวของชุมชนชาวมอญในไทย

ถิ่นฐานของชาวมอญที่อพยพเข้ามาในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หลายครั้งหลายครานั้นส่วนใหญ่ก็มีถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำ¹⁴ อาทิเช่น ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือของกรุงเทพฯ ปทุมธานี นนทบุรี ริมแม่น้ำแม่กลอง และกลุ่มล่าสุดอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรีที่อยู่ริมลำน้ำ 3 สาย คือ ลำห้วยซองกาเลีย ลำห้วยมิกตี้ และแม่น้ำรันตี ซึ่งไหลมาบรรจบกันในบริเวณที่เรียกว่า สามประสบ หรือสามสบในอำเภอสังขละบุรี

¹⁴ อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นไทย - มอญ, 14.

แผนที่ที่ 1 แสดงแหล่งที่ตั้งของชุมชนมอญที่สำคัญในประเทศไทย

ที่มา : แผนที่ทางหลวง (กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2547), 6.

สรุปบริเวณที่เป็นถิ่นฐานชาวมอญ ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ใกล้กรุงเทพฯ และพระนครศรีอยุธยา เช่น สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เรื่อยไปถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่นที่บ้านทองบ่อ (บ้านเสากระโดง) อำเภอบางปะอิน ก็มีถิ่นฐานชาวมอญกลุ่มใหญ่ตั้งอยู่ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ปากอ่าวไทย ที่รู้จักดีคือ อำเภอพระประแดง (นครเขื่อนขันธ์) จังหวัดสมุทรปราการ

พื้นที่รองลงมาคือ แหล่งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เส้นทางอพยพ เช่น ลำน้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอทองผาภูมิ และอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

พื้นที่อื่นที่เป็นเส้นทางอพยพนอกเหนือจากเส้นทางด่านแม่ละเมาและด่านเจดีย์สามองค์ ก็มีเส้นทางอพยพทางจังหวัดอุทัยธานี และเชียงใหม่ พบว่ามีชุมชนมอญกระจายตัวในจังหวัดลพบุรี อุทัยธานี นครสวรรค์ ตาก ลำพูน ลำปาง และเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีกระจายตัวเป็นกลุ่มเล็กๆ ในพื้นที่ภาคกลาง จังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี และภาคตะวันตกในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม เพชรบุรี และปราจีนบุรี

พื้นที่ที่มีการกระจุกตัวของชาวมอญปริมาณมาก ได้แก่

- ราชบุรี
- ปทุมธานี
- นนทบุรี
- สมุทรปราการ
- นครชัยศรี
- นครสวรรค์
- พระนครศรีอยุธยา
- นครราชสีมา
- ปราจีนบุรี

สำหรับในกรุงเทพมหานครก็ปรากฏชุมชนมอญหลายพื้นที่ อาทิเช่น บริเวณรอบๆ วัดชนะสงคราม บางลำภู บางขุนพรหม วัดสังเวชวิศยาราม ย่านสะพานมอญ พื้นที่บริเวณคลอง บางไผ่ ไร่บัว บ้านท่าเรือ บางรัก บ้านทะวาย แถบถนนเจริญกรุงก็เป็นชุมชนมอญมาแต่ครั้งดั้งเดิม¹⁵

¹⁵ อรศิริ ปาณินท์, เรือนพื้นถิ่นไทย - มอญ, 14.

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรคนมอญในประเทศไทย (พ.ศ. 2512 - 2515)

จังหวัด	อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	หลังคาเรือน	จำนวน คน
ปทุมธานี	6	39	151	3,216	22,230
สมุทรสาคร	2	13	44	2,793	20,312
ราชบุรี	2	10	47	2,378	15,480
กรุงเทพมหานคร	4	12	33	1,187	8,212
นนทบุรี	3	9	18	958	6,734
ลพบุรี	1	2	11	616	4,378
ธนบุรี	1	2	9	527	3,543
สมุทรปราการ	3	11	27	699	3,486
อยุธยา	4	6	18	303	2,071
นครปฐม	1	3	7	267	1,869
อุทัยธานี	2	4	15	292	1,514
สมุทรสงคราม	1	2	6	123	1,190
เพชรบุรี	1	3	5	149	991
เชียงใหม่	1	1	2	222	948
ลำพูน	1	1	1	126	739
สระบุรี	3	5	8	83	419
ตาก	1	1	1	22	112

ที่มา : พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา, เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญ : กรณีศึกษาหมู่บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 41.

หมายเหตุ : ปัจจุบันยังไม่มีการสำรวจจำนวนชาวมอญที่แท้จริง อันเนื่องมาจากไม่สามารถแยกได้ว่าตนเองเป็นชาวมอญหรือชาวไทยได้อย่างชัดเจน

5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 เรือนพื้นบ้านไทย – มอญ จากการศึกษาของศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ พบว่าเรือนไทย - มอญ โดยภาพรวมมีความคล้ายคลึงเรือนไทยภาคกลาง คือ เป็นเรือนไม้จริง ใต้ถุนสูง ใช้พื้นที่ใต้ถุนแบบ โถงเอนกประสงค์ รูปทรงของเรือนเป็นแบบเรือนขยายซึ่งมีเค้าโครงของเรือนเริ่มแรกในกลุ่มเป็นเรือนไทยหลังคาจั่วแหลม แต่มีการต่อเติมขยายออกไปตามปริมาณการขยายตัวของสมาชิกในครอบครัว มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ โดยเฉพาะเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและการถือโชคลางต่างๆ ที่ส่งผลมาซึ่งสถาปัตยกรรมอย่างมากมาย โดยเฉพาะการวางทิศทางของจั่วบ้านไปทางทิศตะวันตก ตะวันออก ซึ่งต่างกับเรือนไทย มีความเชื่อเกี่ยวกับการวางตำแหน่งของห้องผีตาผียาย และห้องนอน และความเชื่ออื่นๆ ที่บังคับการวางตำแหน่งพื้นที่ใช้สอย และมีความต่างระดับของพื้นที่บ้านที่มาตามความเชื่อ และยังพบอีกว่าลักษณะการขยายตัวของเรือนมอญที่รองรับครอบครัวขยาย จะต่างกับเรือนขยายของไทยอย่างมาก เพราะไม่ได้เป็นการขยายตัวแบบต่อเรือนล้อมชานเดิมแบบเรือนไทย แต่เป็นการต่อเติมแบบต่อออกด้านที่ไม่ขัดต่อทิศทางของห้องผีบรรพบุรุษ และต่อแบบเป็นห้องหรือเป็นเรือนติดกัน การใช้ชีวิตบนเรือนส่วนใหญ่เป็นห้องโถง โถงซึ่งในงานเอนกประสงค์มีห้องปิดน้อย มีขนาดพื้นที่ใช้สอยบนเรือนซึ่งเตรียมรองรับกิจกรรมทางประเพณีของคนหมู่มาก ทำให้ส่งผลต่อขนาดพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ ขณะที่ปริมาณผู้อยู่อาศัยในเรือนมีจำนวนน้อย

นอกจากเรือนไม้จริงพบว่าระบบเรือนเครื่องผูกของกลุ่มบ้านที่พบที่สังขละบุรีมีลักษณะเฉพาะของการใช้พื้นที่และระบบการก่อสร้าง และการใช้วัสดุที่แตกต่างไปจากเรือนเครื่องผูกของไทย

พื้นที่ที่สำรวจในกลุ่มใกล้เคียงกับกรุงเทพมหานคร เป็นกลุ่มที่พบว่าความเชื่อต่างๆ ที่ส่งผลมาซึ่งตัวเรือนหลงเหลืออยู่น้อย ได้รับอิทธิพลจากสังคมไทยและการปรับเปลี่ยนตัวเองไปเกือบหมด เช่น เปลี่ยนห้องผีเป็นห้องพระ แต่กลุ่มภาคตะวันตกและภาคกลางตอนบนยังมีความเชื่อที่ส่งผลมาซึ่งตัวเรือนอย่างแน่นแฟ้น รวมทั้งระบบเรือนขยายแบบเครือญาติที่ยังเป็นลักษณะเด่นของรูปแบบเรือนอยู่ และมีแนวโน้มนิ่งยังคงอยู่เพราะลักษณะชีวิตและสังคมเกษตรกรรมยังเด่นชัด

จากการศึกษางานวิจัยข้างต้นจึงเกิดเป็นความสนใจที่จะศึกษาผลกระทบของเมืองต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม การถือครองเรือนของชาวไทย-มอญที่แปรเปลี่ยนไปโดยศึกษาในพื้นที่ศึกษาใกล้เคียงเพื่อเปรียบเทียบความเหมือน ความต่าง รวมถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชาวไทย - มอญ ต่อไป

5.2 เอกลักษณะทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญ :

กรณีศึกษาหมู่บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี. จากการศึกษาของ ร้อยตำรวจเอก พัฒน สूरียกุล ณ อรุณา พบว่าสังคมของชุมชนบ้านเจดีย์ทองได้วิวัฒนาการโดยผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ และกระบวนการพัฒนาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบประเพณีและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกระบวนการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยได้ก่อให้เกิดการทำลายวัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนเกือบทั้งหมดด้วยการสร้างวัฒนธรรมสมัยใหม่เปลี่ยนทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนส่งผลให้ความเชื่อเดิมเป็นเรื่องล้าสมัย เช่น การนับถือผี ฉะนั้นเมื่อวิถีชีวิตชุมชนเปลี่ยนไปจึงส่งผลให้ประเพณีและการละเล่นที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนมอญได้สูญหายไปในบางชุมชน

ในกรณีของหมู่บ้านเจดีย์ทองก็มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงคล้ายคลึงกับกระบวนการข้างต้น โดยเฉพาะในส่วนของการใช้ภาษา ซึ่งปัจจุบันมีการใช้กันในเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้น สำหรับพิธีกรรมและประเพณีสำคัญต่างๆ ส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนายังถือได้ว่าหมู่บ้านเจดีย์ทองยังคงมีความเข้มแข็งพอสมควร กล่าวคือคนในหมู่บ้านยังคงปฏิบัติประเพณีหลักๆ เช่น การทำบุญกลางบ้าน ประเพณีตักบาตรร้อยพระ ประเพณีเปิงสงกรานต์ ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในระดับปานกลาง ส่วนพิธีกรรมอื่นๆ ได้มีการดัดแปลง ลดรูป ให้สอดคล้องกับยุคสมัยแล้ว

กรณีของความเชื่อดั้งเดิม เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษนั้น ไม่มีแล้ว ส่วนผีบ้านผีเรือนยังคงมีบ้างสังเกตจากการมีศาลพระภูมิอยู่ในอาณาเขตบ้านเป็นส่วนใหญ่ สำหรับผีเจ้าที่ในหมู่บ้านเจดีย์ทองมีศาลเจ้าแม่ละลิเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน

โดยสรุปในภาพรวมหมู่บ้านเจดีย์ทองมีความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเท่านั้น ส่วนในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่และการละเล่นได้สูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ แต่ทางกายภาพแล้วยังคงพบเห็นตัวเรือนอีกทั้งความเชื่อในการวางทิศทางของตัวเรือนส่วนใหญ่ที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของเรือนพื้นบ้าน ไทย-มอญอยู่มาก จึงเกิดคำถามว่าวัฒนธรรมข้างเคียงจะมีผลกระทบอย่างไรต่อหมู่บ้านและตัวเรือน อีกทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตัวเรือนคืออะไร รวมถึงคุณลักษณะของเรือนไทย - มอญในชุมชนบ้านเจดีย์ทองเป็นอย่างไร มีแนวโน้มในการคงอยู่หรือไม่